

Innehåll

Förord 7

DEL I BAKGRUND

Skoglig bakgrund 11

Ann-Mari Sellerberg & Tobias Linné

Metod 21

Vesa Leppänen

DEL II SKOGENS INNEBÖRDER

Skogen som natur och kultur 31

Vesa Leppänen

Skogens olika betydelser 45

Vesa Leppänen

DEL III SAM SPELET MED SKOGEN

Forma skogen 83

Ann-Mari Sellerberg

Skogsinteraktioner 117

Tobias Linné

DEL IV OLIKA ROLLER

En särskild skogsägaridentitet 135

Ann-Mari Sellerberg

Den aktive skogsägaren 149

Vesa Leppänen

Den entusiastiske skogsägaren 179

Vesa Leppänen

Skogens kvinnor: Att stötta en man och bruka en skog 201

Petra Torgilsson

DEL V FÖRÄNDRINGAR I RELATION TILL OMGIVNINGEN

Den långsamma skogen –
och hur reglerna blev ”precis tvärtom” 219

Ann-Mari Sellerberg

Tekniken i naturen 237

Tobias Linné

Skogsägarens relation till naturvårdsrörelsen 251

Vesa Leppänen

DEL VI GENERATION OCH SKOG

Övertagande och överlåtelse av skogsbruk 295

Vesa Leppänen

Avslutande reflektion 341

Författarpresentationer 343

Skoglig bakgrund

Ann-Mari Sellerberg & Tobias Linné

Den svenska skogen kom under skogsindustrins kraftiga expansion under 1900-talet att bli av stor nationalekonomisk betydelse. Nästan 70 procent av vår landyta täcks av skogsmark vilket är mest i Europa. I dag finns dubbelt så mycket virke i våra skogar som för hundra år sedan. Skogen bidrar till 10 procent av våra exportintäkter, lika mycket som stål- och gruvindustrin tillsammans. ”Det gröna guldet”, så kallas skogen i Sveriges första nationella skogsprogram, som landsbygdsminister Sven-Erik Bucht (S) presenterade i maj 2018 (Edholm, 2018:20-29). I detta kapitel ges en bakgrund till frågor som rör den svenska skogen och skogsägarna. Här beskrivs översiktligt hur det svenska skogsbruket utvecklats över tiden. Därefter beskrivs några grundläggande drag i svensk skogspolitik, skogslagstiftning samt en kort beskrivning av dagens skogsägare. Avslutningsvis diskuteras kortfattat relationen mellan den här bakgrunden och innehållet i denna bok.

Skogar och träd

Den svenska skogen består idag till största delen av barrträd och är i mycket stor utsträckning en odlad skog. I Götaland består den stående volymen skog till ungefär hälften (49 procent) av gran (*Picea abies*) och till 28 procent av tall (*Pinus sylvestris*). Resten av skogsbeståndet i Götaland utgörs av olika typer av lövfällande träd. Dessa förekommer ibland i form av mindre rena lövträdsbe-

stånd på bättre marker, men oftast inom större monokulturbestånd av barrträd. Av lövträden är björk vanligast. Det förekommer också trädslag som ek, bok, ask och alm i den svenska skogen och mer eller mindre exotiska inslag som hybridasp, lärk och sitkagran (Felton m. fl. 2010).

Mellan de nordliga och sydliga delarna av Sverige är skillnaderna stora vad gäller trädslag, jordens beskaffenhet och andra tillväxtbetingelser. I den så kallade boreala zonen i norr domineras skogen av barrskog i form av gran som främst står på våta marker, och tall som främst återfinns på torrare mer näringsfattiga marker (Schlyter m. fl. 2009). I Sveriges sydligare landskap – Skåne, Blekinge, Halland och delar av Småland – talas istället om en nemoral zon (Schlyter m. fl. 2009). Mellan den nordliga boreala vegetationszonen och den sydliga nemoral finns en boreo-nemoral blandskogszon i vilken barrträd fanns i ganska begränsad omfattning fram till 1900-talets början. Landskapet bestod då istället fram till första halvan av 1900-talet av mycket öppna marker som användes som bete och av lövskog som främst fanns i närheten av bosättningar. De barrträd (gran och tall) i täta skogar som idag är det dominerade inslaget i dessa zoner är ett relativt nytt inslag i landskapet, vilket drevs fram av att efterfrågan på timmer blev allt större i Europa från mitten av 1700-talet. Under denna tidsperiod växte också en stor sågtimmerindustri fram i södra Sverige (Schlyter m. fl. 2009).

Skogsbruket i Sverige

Skogsbruket infördes i Sverige vid 1800-talets början med direkt påverkan från den framväxande tyska skogsvetenskapen och dess system för skogshushållning: ett rationellt och modernt sätt att bruka skogen (Eliasson 2002: 370). Under 1830 och 1840-talet drogs systematisk odling av skog igång på statliga och allmänna marker i Sverige, främst för att förse militära och andra allmänna intressen med råmaterial (Blennow 2008). Härmed påbörjades förvandlingen av den svenska skogen till en kulturskog (Eliasson 2002). De områden som tidigare utnyttjats för mer mångsidig produktion av både livsmedel och olika typer av skogsprodukter kom istället att användas enbart för att producera virke. Den systematiska odlingen av skog genom modernt skogsbruk innebar att frågor kring föryngring, sådd och plantering, gallring och vård och avverkning av skogen blev viktiga på ett helt annat sätt än tidigare (Eliasson 2002).

Skogen som politik och expertområde

Ett statsskogsbruk med en central skogsstyrelse började byggas ut i Sverige från mitten av 1800-talet. Skogsstyrelsen blev den myndighet som från denna tidpunkt fick ansvar för frågor om skogsbruket i Sverige. Även andra myndigheter,

som länsstyrelserna, hanterar ärenden som rör skogen, exempelvis naturvårdsrelaterade frågor. Vid sidan om myndigheterna finns också privata initiativ för reglering av skogsbruket, exempelvis certifieringarna FSC och PEFC.¹

Myndigheternas sätt att reglera skogsbruket och förhållandet mellan myndigheter och skogsägare har under 1900-talet vid olika tidpunkter sett mycket olika ut. Enligt geografen Schlyter m. fl. (2009) kan två huvudsakliga skogstyrningsparadigm urskiljas. Det ena har varit tämligen centraliserat och byggt på en mer traditionell styrning från myndigheternas sida där olika åtgärder tvingats fram. Det andra har uppmuntrat mer till medbestämmande från skogsägarnas sida, byggt på lokal anpassning, frivillighet, flexibilitet, marknadsbaserade initiativ och styrning genom information (Schlyter m. fl. 2009).

Skogsvårdslagar

Den första moderna svenska skogsvårdslagen tillkom 1903. Denna tid präglades av konflikter mellan jordbrukets behov av betesmarker och skogsbrukets behov av att öka tillväxten i skogen. Skogsvårdslagen som kom 1903 gällde all privat skogsmark och var inte särskilt specifik när det gällde detaljer för hur skogen skulle skötas. Att lagen var ganska allmänt hållen kan enligt Blennow (2008) ses mot bakgrund av att mer detaljerad styrning uppfattades som alltför inkräktande på äganderätten. Istället för detaljstyrning betonades från myndigheternas sida information, rådgivning och utbildning av skogsägare i hur skogen skulle skötas (Schlyter m. fl. 2009). Törnqvist (1995) menar att ett viktigt mål för skogspolitiken vid denna tid var att utbilda skogsägarna i att känna ansvar för skogens samhälleliga värde och för det svenska skogsbrukets kollektiva mål och ideal.

Nya skogsvårdslagar kom både 1923 och 1948 och innebar successivt ökad styrning från myndigheternas sida visavi skogsägarna. Bland annat uttrycktes det tydligt i lagen att skogsarealer skulle användas för virkesproduktion. Det blev också obligatoriskt att återplantera skog på arealer där skogen avverkats eller av andra anledningar försvunnit.

Skogsvårdslagen som kom 1979 innebar en genomgripande förändring av skogspolitiken. Den mjukare styrning med ambitioner att inkludera skogsägarna i politiken, som åtminstone till en del utmärkt tidigare lagstiftning, var nu ersatt av helt andra styrningsstrategier. Den nya skogsvårdslagen gav Skogsstyrelsen betydligt mer styrningsmakt. Avverkningsmetoderna blev mer detaljstyrda och innefattade regler för bland annat hur stora avverkningsytorna fick vara samt vilken den yngsta åldern på träd som medgav avverkning fick vara. Avverk-

¹ FSC (Forest Stewardship Council) och PEFC (Programme for the Endorsement of Forest Certification). Båda standarder har, som det står på Skogsstyrelsens hemsida, fokus på att skapa ett "uthålligt skogsbruk med god balans mellan produktion, miljö och sociala intressen" (Skogsstyrelsen 2018).

ning genom så kallat trakthyggesbruk blev ett lagstadgat krav. Detaljstyrningen i 1979-års skogslagstiftning innebar också nya regler för plantering och föryring, för hur gallring av skogen skulle ske och för vilka trädslag som passade och inte passade att plantera på olika marker. Myndigheterna gavs också större möjligheter att med olika medel bestraffa skogsägare som inte följde direktiven. 1983 gjordes ett antal tillägg till lagen, bland annat blev det då skogsägarens skyldighet att avverka skog som myndigheterna bedömde som avverkningsmogen. Enligt Schlyter m. fl. (2009) innebar den nya skogspolitiken att skogsägarens roll blev att ansvara för implementeringen av lagar och förordningar. Deras medbestämmande ifråga om skogspolitikens utformning hade minskats betydligt. Anledningen till denna nya riktning inom skogspolitiken stod att finna i en ökad oro hos myndigheter och industri för att tillgången på virke till den expanderande skogsindustrin skulle komma att minska och att virke till och med skulle bli en bristvara.

Den hårda och centraliserade styrningen av skogsbruket som kulminerade i 1979-års skogsvårdslag mötte stark kritik under 1980 talet, både från miljöorganisationer och från privata skogsägare. När en ny skogsvårdslagstiftning introducerades 1993 var det en lagstiftning som innebar en avreglering av det hårt styrda skogsbruket. Det betonades att skogens skötsel var ett delat ansvar mellan stat och privata aktörer. En ökad mångfald av strategier och metoder inom skogsbruket förklarades som något önskvärt och skogsägarna gavs större frihet att utveckla egna metoder för att nå de mål som angavs i lagen (Boström 2003). För första gången jämfördes också två mål i skogsbruket, det så kallade produktionsmålet (inriktat på bibehållen hög effektivitet och avkastning i skogsbruket) och det så kallade miljömålet (inriktat på biologisk mångfald i skogen och på att dess estetiska, sociala och kulturella värden ska värnas) (Boström 2003; Schlyter m. fl. 2009).

Sålunda ser vi att det å ena sidan pågår en förändring mot allt färre mindre skogsbruk och å andra sidan ett ökande antal skogsägare med allt fler som bor på annan ort än där skogsbruken ligger, allt fler har annan huvudsysselsättning än skogen och allt fler är kvinnor. Det är tydligt - som även flera av skogsägarna i denna bok säger - att den självverksamma mindre skogsägaren är en "utrottningshotad art". Det är denna slags skogsägare som fokuseras i denna bok: de självverksamma äldre skogsägarna - ofta sk åbor - varav de flesta är män.

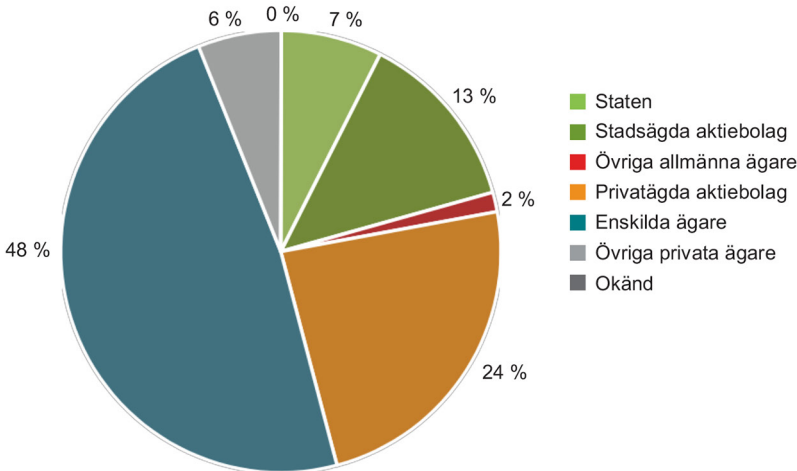
Dessa äldre skogsägare har under sina liv sett samhället och skogsbruken förändras. De har sett hur skogsbruket teknifierats genom introduktionen av motorsågen, skotaren och de stora skogsmaskinerna. De har de sett hur landsbygden och skogsbygderna avfolkats och de har upplevt en ökad statlig reglering av skogsbruket och hur olika normer om skogsbruk kommit och gått. De har varit med om miljöorganisationens framväxt och de ökade kraven från staten och EU om att ta naturvårdande hänsyn. De har sett hur priset på skogen ökat och överlåtelsen av skog därför blivit svårare, vilket i sin tur inneburit att det är allt

fler ägare på varje fastighet. Det verkar inte vara självklart för deras barn att överta skogsbruken.

Denna bok hur dessa äldre självverksamma åbor beskriver denna utveckling och hur de hanterat den över tid. I bokens olika kapitel återges, genom en stor mängd intervjuer, deras beskrivningar av skogsbrukets teknologi, den statliga regleringen över tid, synen på skogsexpertisen, deras syn på naturvård och relationen till miljörörelsen, överlåtelsen av skog till efterkommande och än fler frågor som skogsägarna för fram som viktiga i intervjuerna.

De äger skogen

Den svenska skogen skiljer ut sig i ett internationellt perspektiv främst genom det stora antalet enskilda privata skogsägare (Kindstrand m. fl. 2008). I figur A presenteras statistik avseende vilka som äger skogen.²

Figur A. *Andel av areal produktiv skogsmark med fördelning på ägarklasser.*

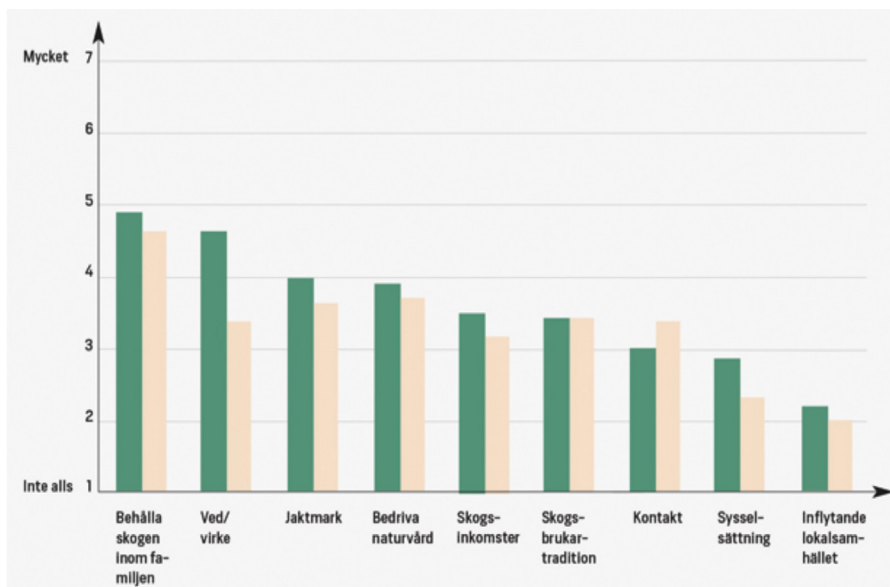
Vi vill i denna bok särskilt återge de äldre skogsägarnas synsätt, något vi kartlagt genom inspelade intervjuer och promenadintervjuer i skogen. Vi vill emellertid som bakgrund kort återge resultat från andra studier av skogsägares (och då inte bara äldre) synsätt på skogen. I projektet PLURAL³ finansierat av Formas och genomfört av SLU och Umeå universitet har forskare kartlagt hur skogsägandet

2 De tabeller som utgör underlag för figur A och C finns i sin helhet i Skogsstyrelsens statistikdatabas, www.skogsstyrelsen.se/statistik/statistikdatabas/. I statistikdatabasen kan användare själva till exempel välja variabler och summera. Statistiken som presenteras här utgör icke officiell statistik.

3 "PLURAL – planering för en dynamisk stads-landsbygdsrelation: att leva och verka på flera platser".

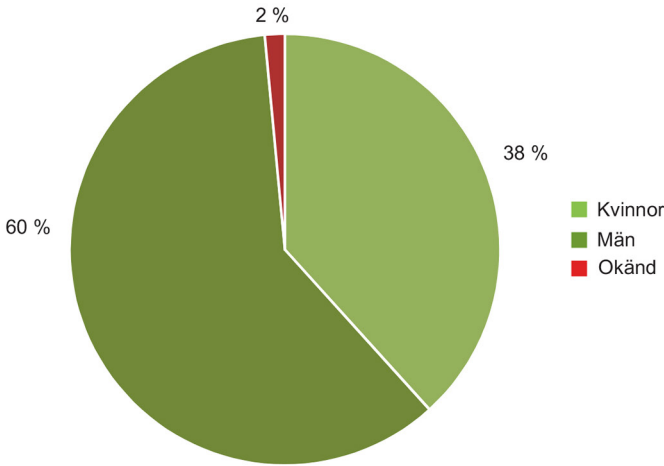
förändrats. Forskarna jämförde skogsägare 1990 och 2010 med hjälp av officiella register över alla svenska skogsägare och data över Sveriges befolkning i allmänhet.

I dag äger var tredje skogsägare sin skog på distans. Andelen har ökat med nästan tio procent de senaste tjugo åren och trenden fortsätter. Westin som är forskare inom PLURAL-projektet har delat in skogsägarna i två grupper, åbor och utbor. Åbor är de som bor kvar i den kommun där de har sin fastighet och utbor är de som flyttat därifrån. Det är vanligare att åbor köpt fastigheten, medan utbor oftare har ärvt den, säger Kerstin Westin. (Hällberg 2017) Båda grupperna har ungefär lika stort intresse av skogen och är måna om att den sköts väl.

Figur B. *Hur viktigt är följande för ditt skogsägande? Det frågade projektet PLURAL vid SLU och Umeå universitet ett antal skogsägare i en undersökning. 1 258 personer svarade, så här blev deras viktning. Grön=åbor, Beige=utbor. Figur B hämtad från Hällberg (2017)*

Forskarna fann att fastän ägarna förändrades så förändrades inte skötselstrategin i särskilt hög grad. Resultaten visar att skogsägare mellan 1990 och 2010 har flyttat in till stan i samma omfattning som folk i allmänhet. Andelen skogsägare som är kvinnor har under denna tid ökat med 14 procentenheter till 38,5 procent.

Figur C. *Andel skogsägare (fysiska personer) fördelat på män och kvinnor.*

”Trots att forskning visat oss att kvinnliga ägare i högre grad prioriterar andra skogliga värden, och ofta är mindre intresserade av skogsfrågor så är skogen lika viktig för inkomsten, och de sköter skogen på ungefär samma sätt som manliga ägare,” menar Eggers, en av forskarna bakom en studie genomförd inom ramen för PLURAL (von Essen 2016). Westin är forskare vid Umeå universitet och hennes arbetsgrupp har jämfört hur distansägare ser på sin skogsfastighet jämfört med dem som bor kvar i närheten av skogen.

Sammanfattningsvis anser PLURAL-forskarna att det inte går att tala om en ”ny” typ av skogsägare utan att det snarare handlar om större variationer inom gruppen skogsägare. Skogsägarna är ofta rotade i den kommun där de har sin skog. De flyttar sällan. Andelen flyttare bland skogsägarna är bara en tredjedel av andelen flyttare bland icke skogsägare i samma åldersgrupp. Utbor, d.v.s. skogsägare som inte bor nära skogsfastigheten flyttade ofta till sin skogskommun och blir på så sätt inflyttade lokala skogsägare. Umeåforskarna Kerstin Westin och Einar Holm betonar hur viktiga skogsägarna är för dessa lokalsamhällen. Åtgärder för lokal utveckling, befolkningsmässig och ekonomisk, borde i högre grad erkänna skogsägarnas betydelse i dessa hänseenden (Westin och Holm 2018).

Sälunda ser vi att det å ena sidan pågår en ägarkoncentration med allt färre mindre skogsbruk och å andra sidan ett ökande antal skogsägare med allt fler som bor på annan ort än där skogsbruken ligger, allt fler har annan huvudsysselsättning än skogen och allt fler är kvinnor. Det är tydligt - som även flera av skogsägarna i denna bok säger - att den självverksamma mindre skogsägaren är en ”utrotningshotad art”. Det är denna slags skogsägare som fokuseras i denna bok: de självverksamma äldre åborna varav de flesta är män.

Dessa äldre skogsägare har under sina liv sett samhället och skogsbruken förändras. De har sett hur skogsbruket teknifierats genom introduktionen av motorsågen, skotaren och de stora skogsmaskinerna. De har de sett hur landsbygden och skogsbygderna avfolkats och de har upplevt en ökad statlig reglering av skogsbruket och hur olika normer om skogsbruk kommit och gått. De har varit med om miljörelsens framväxt och de ökade kraven från staten och EU om att ta naturvårdande hänsyn. De har sett hur priset på skogen ökat och överlåtelsen av skog därför blivit svårare, vilket i sin tur inneburit att det är allt fler ägare på varje fastighet. Det verkar inte vara självklart för deras barn att överta skogsbruken.

Denna bok tolkar hur dessa äldre självverksamma, främst manliga, åbor beskriver denna utveckling och hur de hanterat den över tid. I bokens olika kapitel återges, genom en stor mängd intervjuer, deras beskrivningar av skogsbrukets teknologi, den statliga regleringen över tid, synen på skogsexpertisen, deras syn på naturvård och relationen till miljörelsen, överlåtelsen av skog till efterkommande, osv.

Referenser

- Ahlin, T (2014) ”Ju större skog desto mer ekonomiskt intresse” Sörmlandsbygden 2014-10-14 <http://sormlandsbygden.se/2014/10/ju-storre-skog-desto-mer-ekonomisk-intresse/>
- ATL (2014) ”Storleken har betydelse i skogen” 2014-10-07 <https://www.atl.nu/skog/storleken-har-betydelse-i-skogen/>
- Blennow, K. (2008). ”Risk management in Swedish forestry. Policy formation and fulfilment of goals.” *Journal of Risk Research*, vol.11:1-2: 237-254.
- Boström, M. (2003) ”How State-Dependent is a Non-State-Driven Rule Making Project? The Case of Forest Certification in Sweden.” *Journal of Environmental Policy and Planning* 5(2): 165-180.
- Christiansen, Linn (2018) *Strukturstatistik. Statistik om skogsägande 2017*. Rapport 2018/12. Skogstyrelsen. <https://www.skogstyrelsen.se/globalassets/om-oss/publikationer/2018/rapport-2018-12-strukturstatistik-statistik-om-skogsagande-2017.pdf>
- Edholm, M. (2018) ”Alla slåss om skogen”, *Dagens arbete*, 2018-10-08 <https://da.se/2018/10/alla-slass-om-skogen/>
- Eggers, J., Lämås, T., Lind, T. och Öhman, K. (2014) Factors Influencing the Choice of Management Strategy among Small-Scale Private Forest Owners in Sweden. *Forests* 5(7), 1695-1716
- Ek, B. (2014) ”Ingen Könskillnad”, *Skogen* 2014-11-10 <https://www.skogen.se/nyheter/ingen-konsskillnad>
- Eliasson, P. (2002). *Skog, makt och människor: en miljöhistoria om svensk skog 1800-1875*. Stockholm: Kungliga skogs- och lantbruksakademien.

- Felton, A.; Ellingson, L.; Andersson, E.; Drössler, L. & Blennow, K. (2010). "Adapting production forests in southern Sweden to climate change: Constraints and opportunities for risk spreading." *International Journal of Climate Change Strategies & Management*. 2:(1); 84-97.
- Haugen, K.; Karlsson, S. & Westin, K. (2016) New forest owners: Change and continuity in the characteristics of Swedish non-industrial private forest owners (NIPF owners) 1990-2010 *Small-scale Forestry*, 15 (4): 533-550
- Hällberg, S. (2017) "Distansägare blika aktiva som närboe". *Skogen* 6-7 <https://www.skogen.se/nyheter/distansagare-lika-aktiva-som-narbor>
- Keskitalo E., C., H. (ed) (2017) *Globalisation and change in forest ownership and forest use: natural resource management in transition*, London: Palgrave Macmillan
- Kindstrand, C.; Norman J.; Boman, M. & Mattsson, L. (2008) "Attitudes towards various forest functions: A comparison between private forest owners and forest officers." *Scandinavian Journal of Forest Research*, 23: 133-136.
- Schlyter, P; Stjernquist, I. & Bäckstrand, K. (2009). "Not seeing the forest for the trees? The Environmental effectiveness of forest certification in Sweden." *Forest Policy and Economics* 11: 375-382.
- Skogsstyrelsen (2018) *Certifiering av skog* (Nedladdad 31 oktober 2018 på adressen <https://www.Skogsstyrelsen.se/aga-skog/du-och-din-skog/certifiering/>)
- SLU-Nyhet (2014) "Storlek på fastighet avgör skötseln" 2014-10-07 <https://www.slu.se/ew-nyheter/nyhetsarkiv/2014/10/storlek-pa-skogsfastighet-avgor-skotseln/>
- Törnqvist, T. (1995). *Skogsrikets arvingar: en studie av skogsägarskapet inom privat, enskilt skogsbruk*. Uppsala: Samhällsvetenskapliga forskningsinstitutet (SAMU).
- Von Essen, M. (2016) "Skogsägaren – en roll i förändring", *Skogsvärden* 4 <https://www.skogssallskapet.se/kunskapsbank/artiklar/2016-12-20-skogsagaren---en-roll-i-forandring.html>
- Westin, K. Holm, E (2018) Do trees make people more rooted?: Private forest owners' migration behavior *Forest Policy and Economics* 94: 11-20